

Srovnání výsledků archeologického a stavebně historického průzkumu v Chrudimi – Štěpánkově ulici

JAN FROLÍK & JIŘÍ SIGL

1. Úvod

Od roku 1981 probíhá systematický archeologický výzkum historického jádra Chrudimi. Sestává z aktivit vyvolaných nejrůznějšími podněty od jednorázových dokumentací plošně nevelkých výkopů až po rozsáhlé výzkumy celých městských parcel (*Frolík – Sigl 1998a*). Postupně se tak skládá obraz minulosti Chrudimi od pravěku až po novověk. Jedním z kamínek této pomyslné mozaiky je dokumentace několika desítek šachtic statického a geologického průzkumu, která se odehrála v domech čp. 83/I – 92/I ve Štěpánkově ulici na jižním okraji městského jádra. Hloubení jednotlivých šachtic mělo získat poznatky pro přípravu projektu obnovy tehdy velmi zanedbaných domů. Proto byla archeologickým situacím v šachticích věnována značná pozornost, protože se dalo očekávat, že připravovaná rekonstrukce vyvolá četné zásahy do terénů a tudíž nutnost provedení většího archeologického výzkumu. Informace získané v jednotlivých šachticích měly posloužit jako vodítko pro určení archeologicky nejdůležitějších ploch a zjištění složitosti archeologických terénů. Z celé plánované akce se nakonec uskutečnila pouze tato přípravná etapa. I tak je možné archeologické poznatky konfrontovat se stavebně historickými závěry.

2. Okolnosti a podmínky výzkumu

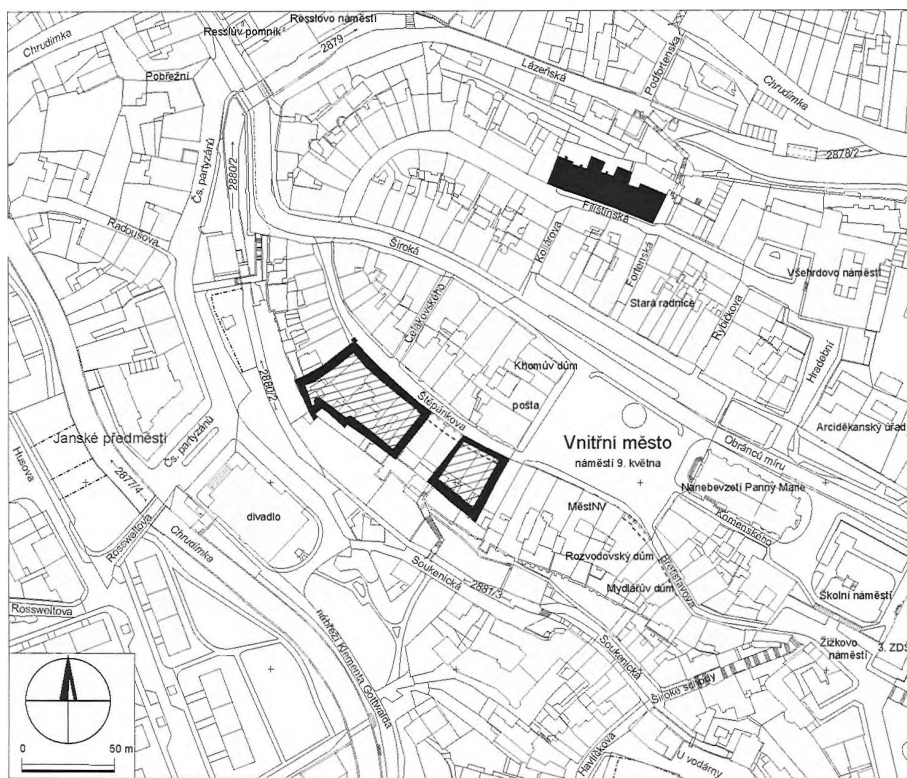
Celkem bylo v domech 83/I až 85/I a 88/I až 92/I dokumentováno 50 jednotlivých šachtic (9 šachtic v roce 1984, 41 v roce 1986 – *Frolík 1984; Frolík – Sigl 1984; 1985*).

Šachty byly dokumentovány tak, aby z každé z nich byl získán alespoň jeden řez terénním zvrstvením. V případě složitější stratigrafické situace byly dokumentovány dvě i tři stěny šachty. Začištěné a dokumentované řezy byly posléze ověřovány s cílem určit stáří jednotlivých vrstev. Podobný způsob dokumentace přináší bohužel jen malé množství přesně datovaného archeologického materiálu.

3. Výsledky stavebně historického průzkumu

Závažné poznatky pro historii jednotlivých městských domů přinesl stavebně historický průzkum. Pro skupinu domů čp. 83/I–92/I je k dispozici pro dům čp. 85/I (*Svoboda –*

Urban 1998) a domy čp. 88/I–92/I (*Urban – Koběrská – Heroutová 1986*). Domy čp. 86/I a 87/I byly po roce 1973 radikálně rekonstruovány, protože se v důsledku zanedbané údržby zřítily. Jejich stavebně historický průzkum tehdy nebyl proveden. V rámci tohoto příspěvku se soustředíme především na závěry o počáteční podobě jednotlivých domů.

Obr. 1: Chrudim, městské jádro. Šrafovaně zvýrazněny domy čp. 83/I–85/I a 88/I–92/I ve Štěpánkově ulici; černě domy čp. 37/I–42/I ve Filištinské ulici. Polohopisný obsah byl odvozen z katastrální mapy. Obr. 1–6 kreslil J. Frolík.

V domě čp. 85/I byla určena jako nejstarší část dochované hmoty domu zadní jihovýchodní komora s prostou valenou klenbou a zbytkem lomeného či půlkruhovitého vstupního portálku. Autoři průzkumu ji datují do 2. poloviny 14. století. O něco mladší by měl být obdélný sklep situovaný většinou své plochy do podloubí domu. Přístupný je schodištěm z prostoru mezi sklepem a zmíněnou komorou. Průběh uličního průčelí sklepa nekorresponduje se současnou uliční čarou vymezenou podloubím. Podle autorů průzkumu šířka sklepa určuje zároveň šířku domu v 15. století. Nezastavěné místo po jeho západní straně mělo umožňovat přístup z ulice do zadní části parcely, eventuálně mohlo být součástí původně širšího průchodu do parkánu. Zásadní přestavby se dům dočkal v průběhu

renesance, kdy byla celá přední část postavena znovu, aniž by respektovala starší situaci. Renesanční přestavba je podle dochovaných architektonických detailů (klenba podloubí) kladena do 2. čtvrtiny 16. století.

V domě čp. 86/I stavebně historický průzkum nebyl proveden, ale v intencích úvah o domech sousedních je nutno upozornit na zadní komoru s nápadně silnými zdmi (podle plánu z roku 1971 uloženého v archivu Stavebního úřadu v Chrudimi).

V domě čp. 88/I zůstal podle stavebně historického průzkumu ze středověké hmoty dochován přední šířkově založený sklep s valenou klenbou zasahující pod podloubí. V souvislosti se zřízením podloubí v rámci renesanční přestavby byla klenba sklepa zpevněna pilířovou arkádou. Sklep je datován jako gotický a renesanční přestavba do 2. poloviny 16. století.

Stavebně historický průzkum klade v domě čp. 90/I do gotiky všechny sklepy. Upozorňuje na gotický cihlový portálek v průčelním sklepe a jejich vznik zařazuje do 2. poloviny 14. století. Stejně obecně je do 16. století datován vznik podloubí.

V případě čp. 90/I dispozice sklepů potvrzuje písemné zprávy, že na místě tohoto domu stály původně dvě menší budovy na samostatných parcelách. Dochované sklepy jsou kladeny do období gotiky. Stejně obecně se v 2. polovině 16. století předpokládá zřízení podloubí, při němž byla do organismu sklepů vložena zpevňující arkáda.

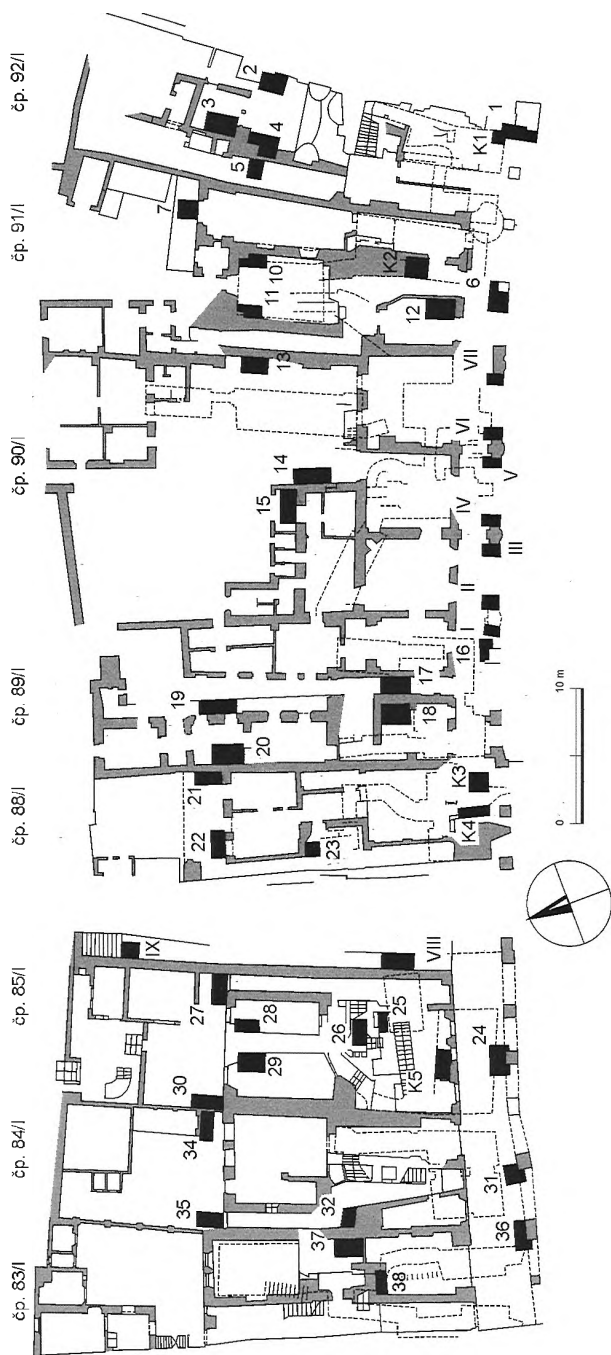
Stavebně historický průzkum domu čp. 91/I odhalil poměrně složitý vývoj. Již gotická stavební etapa proběhla v několika fázích. Jako vývojově nejstarší se jeví hloubkový průčelní sklep v pravé části dispozice, který zasahuje až pod podloubí. Ostatní sklepy jsou určeny také jako gotické, ale z jiné fáze. V průběhu gotické výstavby byl dům rozšířen o podsklepenou zadní komoru. Po její západní straně probíhal průjezd do dvora. Autoři průzkumu soudí, že po východní straně domu probíhala ulička k hradbě. V druhé polovině 16. století byl dům renesančně přestavěn. Tehdy vzniklo v průčelí podloubí a za ním v předním traktu rozlehlá síň. Z téhož období pochází také klenba zadní komory.

Nejstarší částí domu čp. 92/I datovanou autory průzkumu do 14. století jsou sklepy, které odpovídají dispozici dnešního přízemí. Původní gotický dům byl pravděpodobně menší a dodatečně k němu byla připojena zadní komora, kladená také ještě do gotického období. Výrazný zásah do organismu domu znamenala renesanční přestavba, z níž pochází celá přední část domu a podloubí. Klenba zadní komory je datována až do baroka.

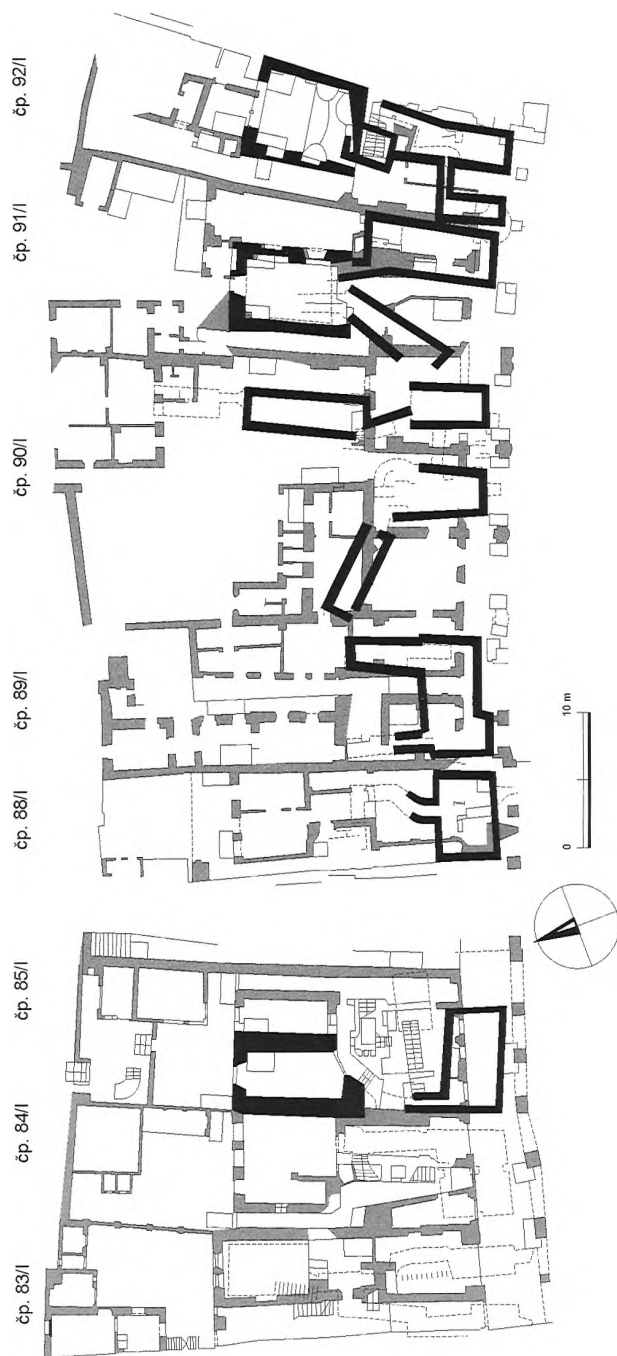
4. Archeologie a stavební vývoj jednotlivých domů

Šachtice hloubené v domě čp. 83/I se dotkly jeho stavebních konstrukcí celkem na 4 místech. Svědectví archeologie je bohužel jen málo určité, protože ani jedno zdivo se nepodařilo archeologicky datovat.

Stavební historii domu čp. 84/I můžeme nepříliš určitě posoudit podle tří šachtic. Podle Š 34 hloubené na dvorku za zadní stěnou domu, ale k ní nepřiléhající, se zdá, že zadní stěna domu byla zahlobena do planýrky s keramikou 14. a 15. století. Je tedy mladší. V této šachtici rovněž registrujeme stopy požáru ze 14. století. Š 32 v interiéru domu umožňuje pouze konstatování, že zeď v dokumentovaném řezu překrývá stopy blíže nedatovaného požáru. Zajímavou situaci přináší šachtice hloubená v podloubí domu (Š 31). Dokumentovanou situaci je možné vyložit tak, že základ pilíře podloubí a zdivo přiléhajícího sklepa jsou současné. Jinou výkladovou variantou by bylo konstatování, že při zřizování pilíře podloubí byl sklep opravován. Zdiva v šachtici však nelze archeologicky datovat.

Obr. 2: Chrudim, Štěpánkova ul. Poloha dokumentovaných šachtic statického průzkumu v domech čp. 83/I–85/I a 88/I–92/I.

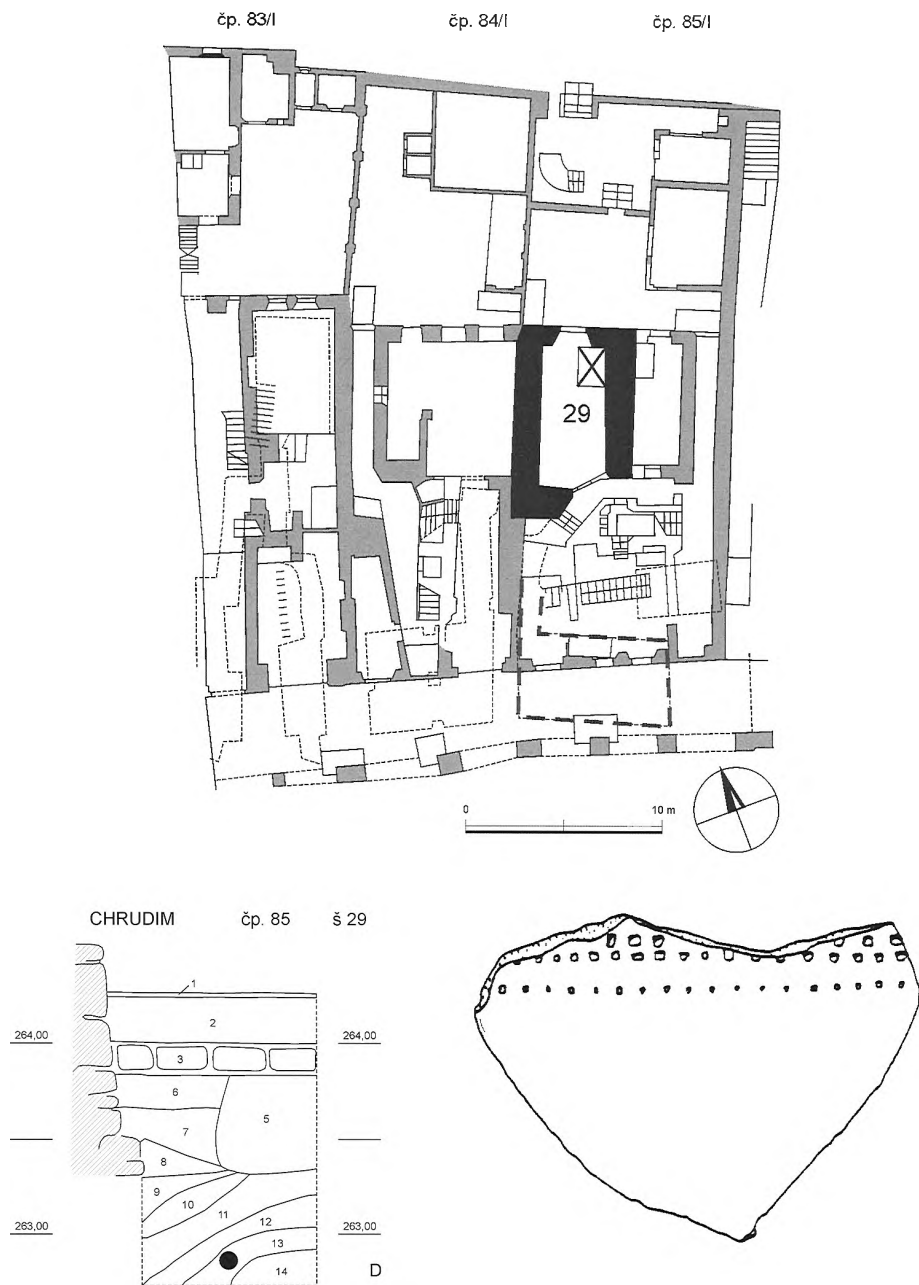
Obr. 3: Chrudim, Štěpánkova ul. Nejstarší (gotické) části jednotlivých domů podle stavebně historického průzkumu. V domech čp. 85/I, 91/I a 92/I zadní komory, v čelech parcel sklepy.

V případě domu čp. 85/I můžeme díky existujícímu stavebně historickému průzkumu konfrontovat jeho zjištění s archeologickými pozorováními. Z osmi vyhloubených šachtic jich převážná část dokládá pouze nedatované situace. V Š 25–Š 27 byly zjištěny stopy nedatovaného požáru. Zdiva samotná se nepodařilo chronologicky zařadit. Obdobně nelze upřesnit stáří zadní zdi domu (Š 30), která je podle stavebně historického průzkumu gotická. Archeologie pouze konstatuje, že je mladší než 13. století. Š 24 v podloubí domu potvrdila různé stáří zdiva pilíře podloubí a přilehlého sklepa, ale nemůže se pro absenci materiálu vyjádřit k datování stavebně historického průzkumu (sklep z 15. století a podloubí z 2. poloviny 16. století). Situaci v Š 28 vyhloubené v západní místnosti v zadní části domu, která byla stavebně historicky určena „pravděpodobně gotická“, nemůže archeologie potvrdit. Ze stratigrafie je zřejmé, že východní zeď místnosti je mladší než 13. století. Další upřesnění není pro absenci materiálu možné, i když se dochovala stavební vrstva. Velmi závažný závěr umožnila pozorování v Š 29 vyhloubené v interiéru východní místnosti v zadní části domu. Stavebně historický průzkum identifikoval tuto místnost jako zadní komoru a datoval ji do 2. poloviny 14. století. Stratigrafie v šachtici jednoznačně doložila, že východní stěna místnosti buď překrývá objekt s keramikou pokročilého 15. století a nebo je tato keramika z vrstvy, která vyplňuje vkop pro postavení zdi. Znamená to, že zadní komora byla postavena nejdříve v pokročilém 15. století.

U domu čp. 88/I stavebně historický průzkum zjistil, že nadzemní část domu pochází až z přestavby před rokem 1778. Archeologická zjištění nemohou těmto závěrům blíže přispět, protože většina stratografií není datována. Jediným upřesněním je pozorování v Š 21, která zachytila styk zadní stěny domu a dělicí zdi mezi domy čp. 88/I a 89/I. Podle této šachtice se zdá, že dělicí zeď je starší než zadní stěna domu.

Také dům čp. 89/I je ve svých nadzemních částech výsledkem stavebních aktivit datovaných do období před 1718–1728 a 1773–1774. V souladu s tím je většina archeologických pozorování. V Š 19 a Š 20 v zadní části domu jsou zjištěny zdi nejmladšími zachycenými situacemi, což neprotirečí jejich stavebně historickému datování do přestavby 1773/4, eventuálně až do 19. století. Podloubí domu stavebně historický průzkum datoval do období před rokem 1728. Archeologická pozorování umožňují závěr, že pilíř je mladší než 13. století. Poněkud určitější pozorování umožňují Š 17 a Š 18 hloubené v přední části domu u jižní stěny sklepa. Sklep je stavebně historicky datován do 2. poloviny 14. století, nadzemní konstrukce do období před rokem 1728. V Š 18 byla zjištěna stratigrafie tří zdí. Nejmladší z nich je zeď náležející chodbě procházející středem domu. Podle zjištění Š 17 je mladší než 15. a 16. století, což je v souladu s datováním do přestavby v roce 1728. Zeď chodby překrývá v jižní části zdivo na maltu, o němž můžeme říci jen to, že je mladší než 15. a 16. století. V severní části byla dokumentována vnější stěna sklepa. Vzájemný vztah této zdi a zdi předchozí není zcela jasný. Pouze podle skutečnosti, že zeď sklepa je stavěna na jíl a druhá na maltu, bychom sklep považovali za starší. Jednoznačně je zřejmé, že zeď sklepa je mladší než 15. století. Konfrontace se stavebně historickými zjištěními ukazuje, že přízemí domu je datováno shodně. Mladší je však sklep pod domem a není zřejmé, proč je vstupní cihlový portál datován právě jen do 2. poloviny 14. století.

V případě domu čp. 90/I nedovoluje rozmístění šachtic vyjádřit se ke stáří domu. Dělicí zeď mezi domy čp. 90/I a 91/I byla stavebně historicky určena jako gotická. Stratigrafie v Š 13 zachytila souvrství 13.–15. století shora uzavřené stopami požáru. Dělicí zeď byla postavena až po něm. Požár samotný nelze archeologicky datovat. Z historických zpráv víme, že dům byl zpuštěn za třicetileté války a znovu v roce 1773.

Obr. 4: Chrudim, Štěpánkova ulice čp. 85/I. Řez dokumentovaný v šachtici 29, černý bod ukazuje polohu nálezu keramiky z 15. století.

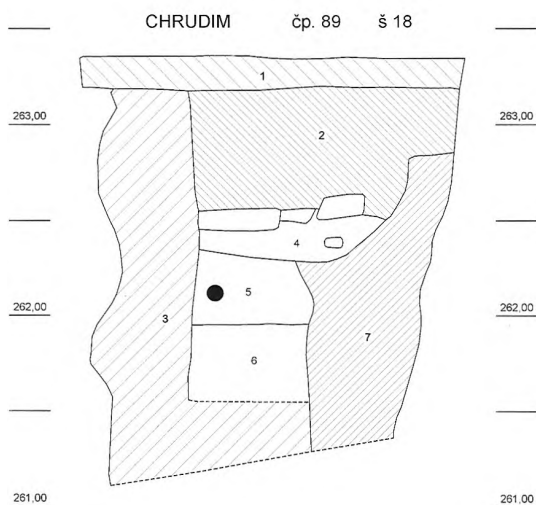
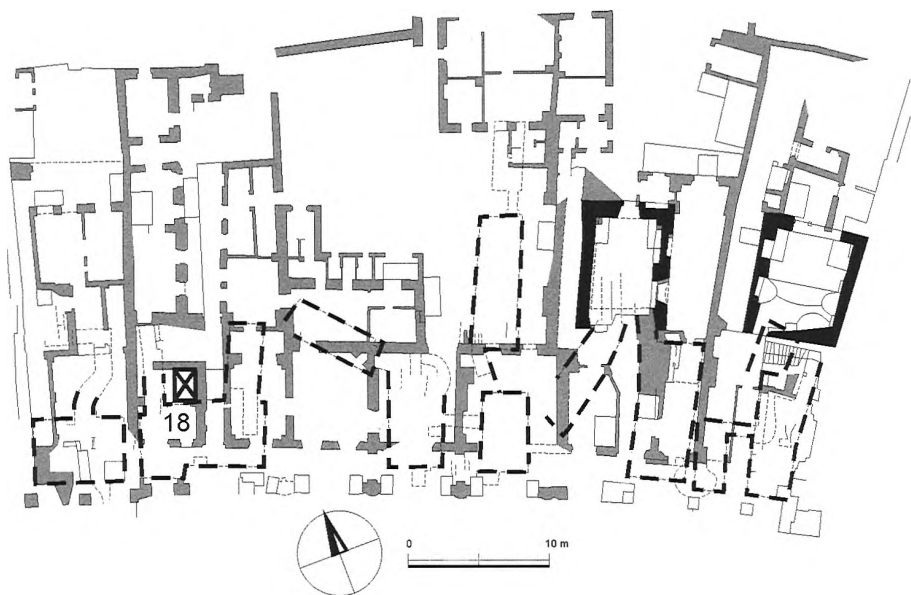
čp. 88/I

čp. 89/I

čp. 90/I

čp. 91/I

čp. 92/I

Obr. 5: Chrudim, Štěpánkova ulice čp. 88/I-92/I. V domě čp. 89/I zvýrazněna poloha šachtice 18, dokumentovaný řez umístěn dole. Zdivo předpokládaného gotického sklepa je na pravé straně (č. 7), ve vrstvě 3 (zvýrazněna černým bodem) nalezena keramika 15. století (zlomek uvnitř glazované trojnožky vpravo).

Šachtyce u pilířů podloubí tohoto domu můžeme rozdělit do dvou skupin. Š I–Š III ve východní části průčelí dokumentují kvalitní stratigrafie 11.–14. století. Pilíře podloubí jsou mladší, ale nelze je přímo datovat. Druhá skupina šachtic (Š IV–Š VII) umožňuje zabývat se vztahem pilířů podloubí ke sklepům v západní části domu, které byly stavebně historickým průzkumem určeny jako gotické. Ve všech čtyřech šachticích je zdivo sklepa stratigraficky starší než zdivo pilířů. Komplikovanější situace byla zjištěna v Š VII u nejzápadnějšího pilíře. Zde je vzájemný vztah zdí sice narušen, ale i tak je možno určit, že nejstarší je zdivo sklepa. Na něj byla nazděna konstrukce, která je pravděpodobně pozůstatkem pilíře starší etapy podloubí. Jako poslední byl založen pilíř podloubí současného. Ani zdivo sklepa, ani zdivo staršího pilíře nelze chronologicky zařadit. K datování sklepů mohou přispět Š IV a Š V. V prvé z nich uzavírá kvalitní stratigrafii 11.–13./14. století dlažba. Zdivo sklepa bylo postaveno až později. Tyž sklep zachytila také Š V. Porušuje v ní vrstvy s keramikou 13. století. Ve výplni vkopu pro pilíř podloubí, který je mladší než uvedený sklep, byla zjištěna keramika 16.–17. století. Z uvedených pozorování vyplývá, že sklep byl vybudován někdy v intervalu 13./14.–16./17. století.

Obr. 6: Chrudim, Filistínská ulice, zaniklé domy čp. 37/I–42/I. Půdorys přízemí dle historických plánů. Šrafovaná poloha dvou zjištěných polozapustěných komor. Polohopisný obsah byl odvozen z katastrální mapy.

V domě čp. 91/I bylo vyhloubeno celkem 6 šachtic, z nichž jen některé mohou přispět k určení stáří zdí. Toto určení bohužel neumožňují Š 10 a Š 11 situované v zadní komoře

domu, stavebně historicky datované do gotiky, protože archeologické situace v těchto šachticích nelze datovat. Š 6 vyhloubená u prostředního pilíře podloubí zachytila dvě fáze průčelí sklepa a základ stratigraficky mladšího pilíře podloubí. Tato posloupnost odpovídá stavebně historickým závěrům, archeologie se však nemůže vyjádřit k datování sklepa do gotiky a pilíře podloubí do renesance. Š 12 v přední části domu datované do renesance zachytila celkem dvě zdiva. Průčelní zeď domu byla podle archeologických pozorování postavena do planýrky s keramikou 16.–17. století, je tedy mladší než renesanční. Potvrdilo se ještě mladší datování (podle stavebně historického průzkumu 19. století) příčky přizděné k vnitřní straně průčelní zdi.

Většina šachtic (Š 2–Š 5) v domě čp. 92/I byla hloubena u zdi zadní komory stavebně historicky datované do 14. století. Archeologické svědectví tak jednoznačné není. Pomineme Š 5 na východní straně komory, která nepřinesla žádný datovací materiál. Umožňuje pouze konstatování, že dělicí zeď mezi čp. 91/I a 92/I datovaná do gotiky byla postavena až po planýrce obsahující cihly. Š 3 vyhloubená na vnější straně jižní zdi komory zjistila nedatovanou stratigrafii. Zachycená vrstva s úlomky cihel je v tomto případě mladší než zeď komory. Nejpresnější informace přinesla Š 4 v jihovýchodním rohu komory. Zeď komory je stavěna do planýrek s materiálem 11.–14. století, nevylučuje tedy její datování již do 14. století, ale může být i mladší. Vrstvy planýrek totiž překrývá pouze vrstva mazanice, která může být pozůstatkem jedné z původních podlah. Horní vymezení doby stavby zůstává otevřené. Situaci neupřesňuje zjištění ze Š 2 v protilehlém jihozápadním rohu, kde postavení zdi komory nelze datovat. Můžeme jen upozornit na skutečnost, že se o zeď komory opírá vrstva s úlomky cihel, pravděpodobně důsledek téže aktivity, kterou jsme registrovali v Š 3. Hypoteticky bychom mohli vznik této vrstvy spojit se zaklenutím komory datovaným podle stavebně historického průzkumu před rok 1691. Společný pro Š 2–Š 4 je výskyt požárové vrstvy těsně pod současným povrchem. Zřejmě se jedná o doklad v písemných pramenech blíže neurčené katastrofy, která se odehrála mezi lety 1788–1790.

5. Závěr

Statický a geologický průzkum v osmi domech ve Štěpánkově ulici představuje největší akci tohoto druhu v chrudimském městském jádru. Nejkonkrétnější závěry archeologie umožňuje tam, kde ji můžeme konfrontovat s prameny psanými a stavebně historickými. Potvrzuje se, že běžný stavebně historický průzkum je schopen určit relativně chronologickou návaznost jednotlivých vývojových etap domu, ale opakovaně selhává při určení absolutní chronologie především v případě nejstarších zděných konstrukcí. V průzkumech se opakuje pravděpodobně na základě obecně přijímaných vývojových tendencí datování gotických sklepů do pokročilého 14. století. Stejně jsou datovány také zadní komory domů.

Obdobnou situaci totiž registrujeme ještě ve Filištínské ulici na opačné straně městského jádra. Na parcelách domů čp. 37/I až 42/I zde proběhl v letech 1996 až 1998 archeologický výzkum, který se zčásti dotkl také jednotlivých domů (Frolík – Sigl 1997, 1998b). I zde bylo možno vysledovat v půdorysech domů ve dvou případech polozahloubenou komoru v zadní části budovy (čp. 37/I a 39/I). Dům čp. 37/I byl před svým zbořením podroben stavebně historickému průzkumu (Lancinger – Muková 1995), dispozice se

zadní komorou byla datována již do 14. století. Archeologicky nemohlo být ověřeno, dům byl kompletně podsklepen.

Archeologie mohla ověřit datování komory v případě domu čp. 39/I, do níž vedl podle popisu domu z roku 1926 gotický portál. K výstavbě jejich zdí došlo prokazatelně až v 15. století, výrazná stavební úprava se odehrála v 16.–17. století. Teprve tehdy byl do zdi vložen výše zmíněný portál, z něhož výzkum ještě mohl zjistit práh a část jedné stojky. Pokud byl skutečně gotický, byl do zdi vložen až druhotně (*Frolík – Sigl 1998b*).

Znamená to, že ani v jednom případě nemohlo být potvrzeno datování předpokládané dispozice nejstarších chrudimských kamenných domů do 14. století. Počátky jejich výstavby zůstávají i nadále nezřetelné. Předpoklad, že přes hospodářský rozvoj Chrudimi zůstávala většina zástavby dřevěná, může potvrdit či vyvrátit pouze další výzkum.

Prameny

- Florián, V. sine*: Topografie města Chrudimi I. – Vnitřní město. Státní okresní archiv Chrudim.
- Frolík, J. 1984*: Chrudim, Štěpánkova ulice tzv. Myší díra, hlášení čj. 2322/84. Archiv ARÚ AV ČR Praha.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1984*: Chrudim Štěpánkova čp. 90, hlášení čj. 3513/84. Archiv ARÚ AV ČR Praha.
- Lancinger, L. – Muková, J. 1995*: Chrudim – Filištínská čp. 37/I. Stavebněhistorický výzkum SÚRPMO. Praha.
- Svoboda, L. – Urban, J. 1998*: Měšťanský dům čp. 85 ve Štěpánkově ulici v Chrudimi. Stavebně historický průzkum. Odbor kultury OÚ Chrudim. Pardubice.
- Urban, J. – Koběřská, L. – Heroutová, M. 1986*: Chrudim – čp. 88–92. Stavebně historický průzkum SÚRPMO. Archiv PÚ Pardubice.

Literatura

- Frolík, J. – Sigl, J. 1985*: Záchranné výzkumy v Chrudimi v roce 1984, Zpravodaj K MVČ XII, 91–97.
- 1997: Předstihový archeologický výzkum v Chrudimi – Filištínské ulici na staveništi nové budovy Okresního archivu v roce 1996, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 86–95.
- 1998a: Chrudim v pravěku a středověku. Obrazy každodenního života. – Chrudim in prehistory and the Middle Ages. Pictures of everyday life. – Chrudim in der Urgeschichte und im Mittelalter. Bilder aus dem Alltagsleben. Chrudim 1998.
- 1998b: Pokračování archeologického výzkumu ve Filištínské ulici v Chrudimi v roce 1997 – Continuation of archaeological excavations at Chrudim, Filištínská ulice in 1997, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 137–147.